

A BUDAKALÁSZI RÉZKORI TEMETŐ

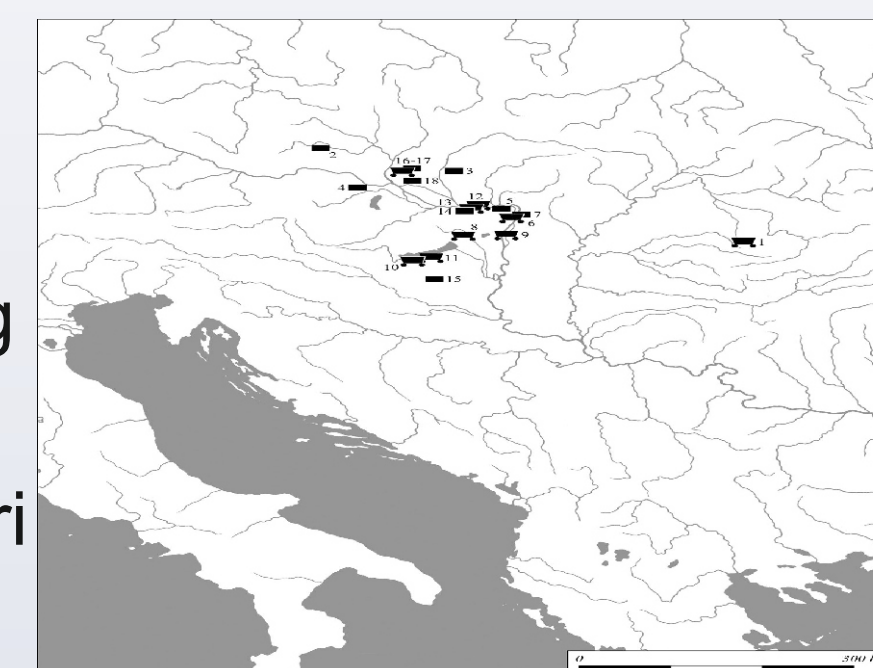
A késő rézkor (Kr. e. 3600/3500 – 3000/2800) időszaka 17–24 generáció életét öleli fel. E hosszú évszázadok alatt Európában különböző fejlettségű közösségek élnek, kereskednek egymással, kalandvágyó tagjaik távoli vidékekre is eljutnak. Nincsenek szörnyű fegyverek, nem tudunk nagy háborúkról, tömeges népmozgásokról. A leletek hosszú időn át békés fejlődésről tanúskodnak.

E korszakhoz köthető, a közismert Ötzi, aki magányos vadászatán lelte halálát Bolzano környékén, az Alpokban.

Európában a késő rézkort badeni komplexum néven említi a tudomány, első lelőhelyéről, egy ausztriai barlangról elnevezve. A csaknem egyforma edényeket készítő, hasonló módon élő, azonos hitvilággal rendelkező, egymás között jól kommunikáló badeni és rokon közösségek Európa nagy részét benépesítették a mai Bulgáriától Dél-Németországig. Első magyarországi leleteiket Pécelen találták meg a 19. sz. végén: egy ún. kétosztatú tál került elő. Ez a tárgytípus sok helyről ismert, a kutatók többsége szerint szertartási edény lehetett.

A badeni komplexum településeiből elsősorban a különböző funkciójú gödrök, kemencék vagy tüzelőhelyek maradtak az utókorra. Egykori épületekre csak a megmaradt sártapasztásokból (patics) következtethetünk. Nem ástak mély házalapokat, gerendavázakban lakhattak a korszak emberei. Napjaikat vadászattal, állattartással, növénytermesztéssel, kézműves tevékenységgel (szövés-fonás, fazekasság stb.) töltötték. Kiterjedt kereskedelmet folytattak a szomszédos és távolabbi közösségekkel.

A korszak nagy találmánya, a négykerekű, ökrök vontatta szekér, amely a tűz felfedezéséhez hasonló, nagy innováció volt. E korai időszakban még csak kevesek kiváltsága lehetett egy ilyen alkalmatlanság, amelyet miniatűr formában még a sírba is magával vitt tulajdonosa. Közép-Európából mindössze 18 lelőhelyről ismerjük a kocsimodelleket, köztük a kiállításon látható budakalászi kocsit is.

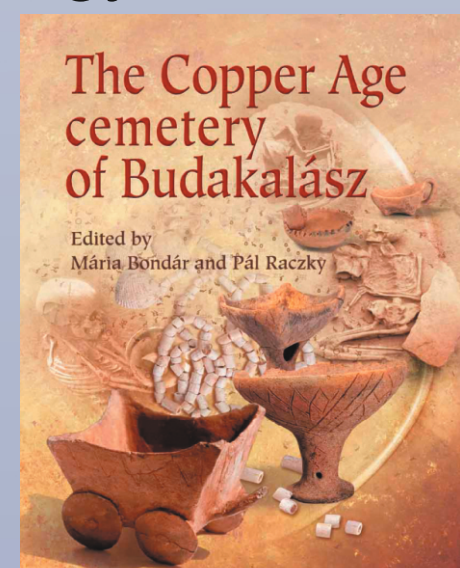
Késő rézkori kocsik a Kárpát-medencében- tervezte: Bondár M., rajz: Ósi Sándor, MTA BTK Régészeti Intézet

Budakalászi kocsimodell
fotó: Gajzágó Jolán SzFM

A szarvasmarha a korszak kultuszállata. Ebben az időszakban az emberiség újabb forradalmi felfedezésre jut. A „termékek másodlagos felhasználása”-ról van szó, rájönnek hogy sokkal kifizetődőbb, ha nem ölik le az állatot, inkább tenyésztani kezdik, és gyapját, tejét, szarvát, igavonó erejét (másodlagos termékek) folyamatosan és hosszú időn keresztül hasznosíthatják, napjainkig ható komoly gazdasági változást eredményezett. A késő rézkori ember hétköznapijainak egyhangúságát különböző ünnepek és ezekhez kapcsolódó rituálék tették változatosabbá. A hitvilág sokrétűségéről elsősorban a leletek vallanak. Termékenységi ünnepek, felnőtté avatási rítusok, temetési szertartások kellékei kerültek elő telepeken és temetőikben egyaránt. Kocsimodellek, agyagmaszk, ún. cserélhető fejű, lapos női szobrocskák, női kebleket formázó edények, kétosztatú tálak, festett talpas serlegek, agyagból készített kúrt, tengeri csigakúrt és még számos egyéb tárgy tartozott a rítusok rekvizitumai közé. A temetkezések nagyon változatosak, a csontvázak és hamvasztásos rítust egyidejűleg alkalmazták. Voltak a teleptől távoli nagy temetők, léteztek kisebb sírszámú és egy-két síros temetkezési helyek. A halottak hamvait edénybe gyűjtötték a máglyáról, vagy csak a földre szórva temették el, majd kisebb-nagyobb kőhalommal fedték a sírt. ÉK-Magyarországon több lelőhelyen embert formáló urnákba tették a hamvakat. A csontvázasan eltemetett sírját gyakran kőszloppal jelölték meg. Gyakori, hogy egyazon sírba két-, három- vagy négy embert is eltemettek egyidejűleg, s nem ritka a koponyatemetkezés sem. Előfordul, hogy embereket és szarvasmarhát földeltek el közös sírgödörben. Tömegsírokat is feltártak a korszakból. Ismerünk szimbolikus temetkezéseket is, amelyekbe embert nem, csak tárgyat temettek el.

A temetési ceremónia során a halottak egy részének sírjába étel-, italoldozatot, különböző használati és viseleti tárgyakat, továbbá a halottnak járó ajándékokat tettek (ékszerek, edények, különböző munkaeszközök, stb.), sokakat azonban mellékletek nélkül temettek el. A kevés fém-lelettel jellemezhető korszakban egyedülálló a Vörsön (Somogy m.) feltárt, rézszalagból készített diadémmal eltemetett egyén, akit a közösség főnökének tart a kutatók többsége.

Budakalászi kötet címlapja – Jeney Zoltán (Pytheas Kiadó)

Kétosztatú tál a budakalászi temetőből – fotó: Kádas Tibor (MTA BTK Régészeti Intézet)

A badeni komplexum mindmáig legnagyobb temetőjét Budakalászon tárta fel Soproni Sándor 1952-1956. között. A 436 késő rézkori temetkezés között hamvasztásos, csontvázak sírok, többes temetkezések, koponyatemetkezés és szimbolikus sírok is megtalálhatók. A temető legismertebb lelete a kocsimodell. Kétosztatú tálak, talpas serlegek, sokféle edény és az egykori viselethez tartozó gyöngysorok, átfűrt kagylólemezből készített ékszerek kerültek elő a sírokból. A közismert kocsi szobrocskán kívül egy másik kocsi edény is volt a temetőben.

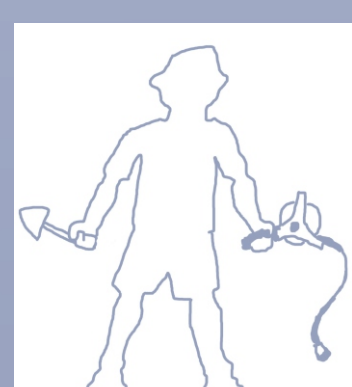
Kocsimodell a budakalászi temetőből – fotó: Kádas Tibor (MTA BTK Régészeti Intézet)

Serleg a budakalászi temetőből – rajz: Gucsi László

A temetkezések nemcsak a telepektől elkülönült önálló temetőikben találhatók meg. Számos lelőhelyen feltárták a település használaton kívüli gödreibe dobált teljes vagy részleges emberi és állati tetemeket, főként szarvasmarha áldozatokat. Az ásatásokon megfigyelt jelenségek alapján szinte magunk előtt látjuk a véres, rituális gyilkosságokat: embereket öltek meg, állatok nyakát szegték, majd együtt dobálták őket mély gödrökbe vagy kútba. Ezeknek a szertartásoknak a helyszíne a települések egy-egy elkülönített része lehetett, ahol a közösség nagy lakomákon, étel- és italoldozatokkal próbálta elűzni a rossz szellemeket, segítséget remélve elképzelt isteneiktől, őseik szellemeitől.

Bondár Mária

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Régészeti Intézet

Kölyöklexikon

A rézkor végén Európa jelentős részén rokonságban élő népek éltek. Fontos temetkezési helyük Budakalászról ismert. Innen származik a híres kocsi modellje is, amely a korszak jelentős találmánya volt.